

Adósságokkal terhelt titok

Az amerikai Ralston Purina cég vesztegetési ügye Magyarországon

Bevezetés

Az 1960-as évek második felében, több éven át zajló politikai vitát követően egy, az addigi tervgazdaság rendszerét a megváltozott árupiaci viszonyokkal összeegyeztetni hivatott reformkoncepció született. Az alapelgondolás a vállalati önállóság megteremtése volt, vagyis hogy a gazdasági döntések ott szülessenek, ahol az információ és az érdek is jelen van, tehát a vállalatoknál. Az „új gazdasági mechanizmus” a népgazdasági terv szerepét csak az általános keretek kijelölésére kívánta szorítani: a legfontosabb vállalatokat és a „kiemelt nagyberuházásokat” továbbra is a központból irányították, de az új gazdasági mechanizmus időszakában új együttműködési formák alakultak ki a tsz-ek és különböző vállalatok között.

A szigorú, központi készletgazdálkodási kötelezettségeknek megfelelően valamennyi üzem ugyanazon recept – előbb az Állattenyésztési Kutató Intézet, majd az Országos Takarmányminősítő és Ellenőrző Felügyelőség (OTEF), végül a Gabona Tröszt¹ előírásai – szerint gyártotta takarmányait. Az 1961/65-ös tervidőszak egyik célkitűzése az ország kenyérgabona-önellátásának elérése volt. Ez sikerült, ám a takarmányozásban továbbra is súlyos feszültségek voltak.² Ezért az 1966/70-es tervidőszak egyik fő iránya a takarmányfélék (gabonák) hazai előállításának fokozása lett.

A hatvanas években a Gabona Tröszt, mint az állam meghosszabbított keze, kontroll alatt tartotta a gabonapiacot: a hatósági jogkörben eljáró, ugyanakkor ellátói kötelekkel felruházott tröszt a gabonafélék kizárólagos felvásárlója és értékesítője volt, valamint biztosítania kellett az ország szemes-, majd erőtakarmány igényeinek ellátását is. A termékforgalmazás rendjében lényeges változást hozott 1968-ban a többcsatornás értékesítés bevezetése. A termények központi elosztását számottevő hányadban a termelő és a kereskedelmi vállalatok árukapcsolata váltotta fel, ám az étkezési búza és a takarmánygabona továbbra is központi gazdálkodás alá vont terméknek minősült, kizárólagos felvásárlójuk, forgalmazójuk továbbra is a Tröszt maradt.³ A Gabona Tröszt az erőtakarmányok előállításához szükséges állati és növényi fehérjéket, vitaminokat és antibiotikumokat az Agrimpex Magyar Mezőgazdasági Külkereskedelmi Vállalaton és az 1950-ben alakult Terimpex Húsipari Külkereskedelmi Közös Vállalaton keresztül importálta.

Az 1960-as évek vége felé indult el az a változás, amelynek során fokozatosan enyhült, illetve megszűnt a központi gabonakészlet-gazdálkodás, és előbb az állami gazdaságok, majd az egyes termelőszövetkezetek saját maguk kezdtek el kész keverékeket gyártani,⁴ továbbá megjelentek a külföldi gyártók is. Ezt indokolta a haza állattenyésztés fellendülése is, melynek következtében fokozatosan növekedett a takarmányigény a mezőgazdasági üzemek részéről. Azonban ezeket a hazai termelésből ekkor még – elsősorban az anyagi eszközök hiánya miatt – nem lehetett teljes mértékben kielégíteni.

1967-ben az Állatforgalmi és Húsipari Tröszt, valamint a Baromfiipari Országos Vállalat (BOV) kezdeményezésére takarmánykoncentrátum-vásárlásra irányuló tárgyalások indultak meg az amerikai Ralston Purina céggel. A beszerzett kísérleti sűrítmenyből a takarmányt kezdetben a Gabona Tröszt keverőüzemei állították elő, és hamar kiderült, hogy a Purina koncentrátumból kevert tápok kedvezőbb súlygyarapodást eredményeztek,

jobb gazdasági eredményt produkálva ezzel az állami gazdaságokban.⁵ Ennek következtében a hazai gazdaságok igyekeztek átállni a külföldi takarmányra, és saját keverőüzemet létesítve függetleníteni magukat a Gabona Trösztől

Azonban a korábbi jogszabályok maradéktalan alkalmazása az új gazdálkodási formák és keretek között problémát okozott. Kiindulva a tárgyalat ügyből, az egyes hazai vállalatok érdeklődése a külföldi termékek és technológiák felé az illetékes külkereskedelmi szervek működésének és illetékességének hiányos szabályozása miatt nem volt problémamentes, így a vállalatok – mintegy kényszerhelyzetben – azokat megkerülve, közvetlen kapcsolatot próbáltak keresni külhoni cégek képviselőivel. Erre utal Varga Zsuzsanna megállapítása is, mely szerint az agráriumban a nyugati nyitás mind az NSZK, mind az USA esetében jóval megelőzte a hivatalos diplomáciai kapcsolatok normalizálását.⁶

Az így kialakult közvetlen kapcsolatokat azonban az – 1956 előtti zártsághoz képest, amikor is a külkereskedelem állami monopólium volt – 1960-as évek közepétől egyre erősödő nyugati szellemi és fogyasztói kultúra hatása (is) erőteljesen befolyásolta, lehetőséget adva ezzel egyéb, jogszabályban tiltott cselekményekre is, gondolva itt csak a már-már hétköznapi szinten folyt csempészetre.

A tárgyalat időszakban hatályos 1/1960. KkM., a külkereskedelmi szerződések meghatározásáról és a külkereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról szóló rendelet kimondta, hogy külkereskedelmi szerződést kizárólag külkereskedelmi vállalat és a kormány által felhatalmazott egyéb állami vagy szervezetkezeti vállalat köthet jogszabályban meghatározott áruk vagy tevékenység tekintetében. Vagyis külkereskedelmi jogosultsággal nem rendelkező szerv, így állami gazdaság vagy szervezet, szerződésekre irányuló tárgyalásokat nem folytathatott, csak külkereskedelmi szerv bevonásával.⁷ Ekkor a gabonaszektor külkereskedelmi forgalmát kizárólagos joggal az Agrimpex bonyolította.

A fentiek alól kivételt képeztek az olyan tárgyalások, amelyek csak műszaki kérdéseket érintettek, de semmilyen módon nem befolyásolták a már meglévő vagy megkötés alatt álló szerződéseket. A kormány azonban, elsősorban az új gazdasági mechanizmus adta részleges szabadságnak köszönhetően, engedélyt adhatott egyes gazdaságoknak is külkereskedelmi tevékenység folytatására, azonban nem volt pontosan meghatározva, hogy mely vállalatok voltak ezek. A nyugati cégeknek állami gazdaságok, szervezetek, illetve azok társulásai lettek a partnerei (pl. a Bábolnai Állami Gazdaság, a Nádudvari Vörös Csillag Tsz stb.). Ők rendszergazdaként adták tovább a fejlett nyugati technológiát a kevésbé tőkeerős gazdaságoknak. Ez a fajta – Varga Zsuzsanna is által használt – nyugati transzfermodell, mely a magyar kolhozosítás modelljével szemben nem felülről lefelé, hanem a meghirdetett új gazdasági mechanizmusnak megfelelően alulról indult, jelentős termelésnövekedést eredményezett. De az is hamar kiderült, hogy a nyugati termelési technológia átvétele módosította a résztvevők gondolkodását: a gazdasági vezetők szerepe az ötvenes és hatvanas években szinte kizárólag a központi tervutasítások végrehajtására korlátozódott, azonban az 1968-ban meginduló gazdasági reformok hatására önállóságuk és döntési kompetenciájuk növekedni kezdett.⁸

Azonban az ideológia által vezérelt pártállami rendszer nem változott érdemben, így egyes döntéshozó csoportok számára irritáló rendszeridegen elemmé váltak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek. Ezt megalapozandó, hangzott el a Központi Ellenőrző Bizottság 1972 őszi országos értekezletének előkészítéseként, a megyékhez kiküldött vitaanyag többek között az alábbi megállapításokat teszi: *„...szinte polgárjogot nyert a vesztegetés. Ismert és elég gyakori jelenség, hogy a tsz-ek, vállalatok csak vesztegetéssel jutnak nélkülözhetetlen nyersanyaghoz, alkatrészhez.”* Ezt a gondolatot folytatva olvashatunk arról, hogy *„ez a szemlélet kedvez az ügyeskedőknek, akik minden eszközt megragadnak, hogy eredményt tudjanak elérni. Véleményük szerint a pénznek nincs szaga, mindegy, hogy kiktől, honnét és hogyan jön...”*⁹

Az agrárlobbi vezetőinek menesztése mellett több mint ezer szövetkezeti vezető ellen indult büntetőeljárás az 1970-es években, holott teljesítményüket néhány évvel korábban még igen nagyra értékelte a hatalom, többek között magas rangú kitüntetések adományozásával.¹⁰ Az 1970-es évek első felében a gazdasági reform lefékeződött, a gazdaságpolitikában anélkül következett be a visszarendeződés, hogy kimondták volna az új gazdasági mechanizmus felfüggesztését.

„Hannoveri” fn. ügy – a nyomozás előkészítése

Egy irracionálisan agyonszabályozott gazdasági rendszerben a szabályok megsértése az esetek nagy részében előfeltétele volt egy-egy ágazat vagy vállalat eredményes működésének. A „népgazdaságilag hasznos” vagy „népgazdaságilag káros” szerkezet értelmezésében – ahogy arról Péteri György is írt tanulmányában – az érdekelt viszonylagos hatalmi pozícióinak jóval nagyobb szerepe volt, mint bármiféle „objektív” kritériumnak.¹¹

A Belügyminisztérium III/II. csoportfőnöksége 1966 novemberében vonta operatív ellenőrzés alá, majd 1967 márciusában „Hannover” fedőnéven operatív feldolgozó munkát indított dr. Gláz Tibor, az amerikai Ralston Purina erőtakarmányt gyártó cég kelet-európai igazgatója felé, „káros gazdasági tevékenység és kémgyanú alapján”.¹²

Az Élelmezésügyi- és a Földművelésügyi Minisztériumok,¹³ valamint a Terimpex Húsipari Külkereskedelmi Közös Vállalat az 1960-as évek közepétől folytatott előzetes tárgyalásokat az amerikai céggel erőtakarmány vásárlására, a tényleges üzletkötést megelőzően azonban a minisztérium csak a kísérletek elvégzésére adta hozzájárulását a nagyobb állami gazdaságokban és termelőszövetkezetekben. Ezzel összefüggésben Gláz 1966 végétől rendszeresen utazott Magyarországra, kihívva ezzel a hazai állambiztonsági szervek figyelmét. A kísérleteket az Állatforgalmi és Húsipari Tröszt szervezte és irányította, az Országos Takarmányminősítő és Ellenőrző Felügyelőség bevonásával, három állami gazdaságban és mintegy 50 termelőszövetkezetben.¹⁴ A kísérletek szerint bár az importált tápok ára 20-30%-kal több volt, mint a hazai termékeké, a jobb minőség miatt kevesebbre volt szükség az etetésnél, és gyorsabban is híztak az állatok.

A kísérleteket követően 1969-ben a Purina cég képviseleti szerződést kötött az INDUSTRIA Rt-vel, amit ez utóbbi 1971-ben fel is bontott azért, mert Gláz az Rt. megkerülésével folytatott kereskedelmi tevékenységet Magyarországon. Hiányosság volt továbbá a behozott termékek minősítésének terén is, hiszen az 1/1970. sz. MEM rendelet értelmében az Országos Takarmányminősítő és Ellenőrző Felügyelőséggel köteles volt a külföldről behozott ipari takarmánykeverékek és koncentrátumok, valamint kiegészítők minőségének ellenőrzését elvégezni. Gláz azonban a behozott termékek közül csak három árucikk minősítését kérte, a behozott termékek többségének esetében ez elmaradt. Hogy ez megtörténhetett, abban szerepe volt természetesen a magyar mezőgazdaság egyéb, országos hatáskörű szerveinek is, vagyis annak, hogy vezetőivel Gláz szorosabb, nem (csak) hivatalos üzleti kapcsolatot alakított ki.

A kémgyanút az ellenérdekelt cég külföldi képviselői alapozták meg, és a hazai szervek „erősítették” azzal, hogy Gláz és munkatársa, dr. Magyar Károly az üzletkötések, a mezőgazdasági üzemek látogatása során „katonai objektumok vizuális felderítését” végezte. Az 1967 márciusában „Hannoveri” fn. Előzetes Ellenőrző Személyi dosszié megnyitását a javaslat szerint – a hírszerzés gyanúján túl – az indokolta, hogy Gláz már ekkor egyre „közelebbi” kapcsolatba került minisztériumok, gazdasági vállalatok vezető beosztású tagjaival, vacsorákat és tanulmányutakat szervezve, ajándékokat és magánmeghívásokat osztogatva.¹⁵

Bár a cél Gláz „ellenséges tevékenységének” bizonyítása volt, az évek alatt beszerzett adatok nyomán több olyan személy is a hazai állambiztonsági szervek látószögébe került, – hiszen mindenkit lehallgattak, aki kapcsolatban volt Glázzal – akik *„tiltott külkereskedelmi tevékenység folytatásával, titkos jutalék, tiltott ajándék elfogadásával”, valamint „csempészáru értékesítésével”* váltak gyanúsítottá.¹⁶

Ezért 1972. február 7-én a BM III/II-7-B alosztály arra kérte Deák József r. ezredest, a Vizsgálati Osztály vezetőjét, hogy jelöljön ki vizsgálokat az addig keletkezett anyagok áttanulmányozására és jogi erejű bizonyítékok beszerzésére a vizsgálat megindítása céljából.

Az üggyel kapcsolatban 1972. április 24-én készült el a Vizsgálati Osztály (első) jelentése, amely – addig felderítettek terjedelmes részletezésén túl – több problémát is megfogalmazott, ami aztán meghatározta a vizsgálat további irányát és kimenetelét.

Az állambiztonsági szervek saját bevallása szerint is meglehetősen szövevényes ügy középpontjában tehát dr. Gláz Tibor személye állt. Gláz 1945 után jogi végzettséget és mezőgazdász képesítést szerzett, majd 1954 és 1957 között a Halgazdálkodási Tröszt jogtanácsosaként dolgozott. 1957. január végén „családlátogatás” ürügyén elhagyta az országot és először Ausztriában, majd az USA-ban, Bostonban telepedett le. Itt 1958 augusztusától az amerikai Ralston Purina cég takarmányozási szaktanácsadója lett, 1961-ig Milánóban, majd Hannoverben dolgozott az cég áruértékesítési vezetőjeként, 1963-tól már amerikai-magyar kettős állampolgárként. 1967-től a Purina hannoveri képviselőjének kelet-európai igazgatója lett, s ebbéli minőségében került ismét kapcsolatba Magyarországgal, mint a cég üzletkötője.¹⁷ A jelentések szerint sikerességéhez döntő mértékben járult hozzá, hogy széleskörű kapcsolatokkal rendelkezett Magyarországon, e személyek jelentős része – különböző beosztásokban – a takarmánytáp behozatalának engedélyezésével és felhasználásával foglalkozó vállalatoknál és gazdaságoknál dolgozott.¹⁸ Az Osztály – a III/II. 7-b. alosztály által „Hannoveri” fedőnéven gyűjtött információk alapján – kémtevékenység, népgazdaság elleni bűncselekmény (jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység, vesztegetés, valamint deviza- és vámbűntett) gyanújára utaló adatokat „tárt fel”, hangsúlyozva, hogy azok mind operatív jellegűek, jogi erejű bizonyíték azonban (még) nem állt rendelkezésükre.¹⁹ Mindezeket túl az ügy további, lényegi problémákat is felvetett.

Alapvető dilemma volt, hogy az eset nemcsak kizárólag büntetőjogi vonatkozású, hanem egyben politikai, gazdasági és külkereskedelmi is. Gazdasági jellegű „probléma” volt, hogy a Purina céggel nem szabályosan, vagyis az állam által felhatalmazott külkereskedelmi cégeken keresztül kötött szerződések ugyan az akkor érvényes hazai jogszabály (1/1960. Kkm. rendelet) szerint törvénytelenek voltak, a hazai gazdaságnak azonban nem kárt okoztak, hanem hasznot hoztak. A Vizsgálati Osztály első jelentése is utalt arra, hogy a hazai takarmánytápipport 90%-át a Purina cég adta, melynek felhasználása, valamint a hazai előállításra létesített takarmánykeverő berendezések beállítása következtében *„Magyarországon számottevően fellendült az iparszerű hústermelés, és ennek szerepe a mezőgazdaságban jelenleg is igen jelentős.”*²⁰ (A Purinának gyakorlatilag nem volt versenytársa a hazai piacon, olyannyira, hogy 1967-ben és 1968-ban – a Gabona Tröszt adatai alapján – az összes takarmánykoncentrátum-import tőlük érkezett, de még 1972-ben is az összes import 77%-át a Purina termékei tették ki. Gláz magyarországi üzletkötői tevékenységének sikere alapvetően ezen alapult.²¹)

Vagyis ebből kiindulva hiányzott a bűncselekmény egyik legfontosabb eleme, a „társadalmi veszélyesség”. A Vizsgálati Osztály ezért a büntetőeljárás megindítása és a nyílt nyomozás megkezdése előtt az illetékes minisztérium állásfoglalását is kikérte. Ráadásul a büntetőeljárás megindításának egyik következményeként számolni lehetett az amerikai cég ellenlépéseivel, legyen az a szállítások megtagadása vagy felfüggesztése. (A

vizsgálat során jól nyomon követhető, hogy a hazai állambiztonsági szervek mennyire lojálisak voltak az ügyet folyamatosan végigkísérő amerikai nagykövettel és konzullal, akik havi rendszerességgel látogatták Glázt, aki maga is jelentős kedvezményeket kapott a vizsgálati fogság ideje alatt.) A Vizsgálati Osztály szerint amennyiben a miniszter vállalja az esetleges gazdasági következményeket és hozzájárul a büntetőeljárás megindításához, ismét problémák sora vetődik fel. Mivel ekkor még csak operatív adatok álltak rendelkezésre a „Hannoveri”-ügy folyamán begyűjtött 3/e rendszabály (szobalehallgatás) és 3/a rendszabály (telefonlehallgatás),²² „K” ellenőrzés (azaz levél- és csomagellenőrzés) és társadalmi kapcsolat alkalmazása alapján, kérdéses volt, hogy milyen adatokkal, de főleg milyen indokkal induljon meg a nyomozás, milyen sorrendben történjenek a letartóztatások, szabadságkorlátozás vagy szabadlábon hagyás mellett. Ez fontos volt azért is, mert aggodalomra adott okot, hogy az ügyben amúgy érintett vezető beosztású politikusok is kompromittálódhatnak, de az operatív szervek utasítása szerint ezeket nem lehetett érinteni az eljárás során.

Egy biztos volt. Az ügyben szereplő két disszident, dr. Gláz Tibort és dr. Magyar Károlyt a Purina cég két képviselőjét *„sem politikai, sem gazdasági, sem állambiztonsági szempontból nem kívánatos”* személyeknek kellett nyilvánítani, megszüntetve magyarországi tevékenységüket olyan formában, ami nem veszélyezteti a gazdasági érdekeket.

Mindezek miatt a BM Vizsgálati Osztály annak ellenére, hogy több hazai személyről voltak operatív adatai, még 1972. május 5-én kelt jelentésében elsősorban gazdasági okokra hivatkozva nem tartotta megalapozottnak, de leginkább célszerűnek nyílt nyomozás lefolytatását, a büntetőeljárás megindítását.²³ Ekkor elsősorban olyan személyekre vonatkozóan voltak (operatív!) terhelő adatok, akik különböző ajándékokat, pénzbeli juttatásokat kaptak a Purina céggel kötött szerződések alkalmával: többségében vállalatok és állami gazdaságok vezetői, hiszen a Kádár-korszakban a gazdasági vezető pozíció gyakran politikai posztokkal is együtt járt (pl. egyes nagyvállalatok képviselve voltak a Központi Bizottságban, a hatékonyabb, ún. élüzemek igazgatói általában személyes jogon) ami nagyban javította az adott üzem, gazdasági ágazat érdekérvényesítő képességét.²⁴

Így Miklós László, a Baromfiipari Országos Vállalat főosztályvezetője, Dobi Sándor, társutas kiskazda politikus, az Elnöki Tanács elnöke, Dobi István fia, a Budapesti Húsipari Vállalat igazgatóhelyettese, Mohácsi Károly, a Szekszárdi Állami Gazdaság vezetője, az MSZMP Tolna Megyei Bizottságának tagja, Brunner Tibor, az Állami Gazdaságok Fejér Megyei Főosztályának a vezetője, MSZMP-tag, Kelemen György, a Monori Állami Gazdaság Igazgatója, Várady Barnabás, a Nádudvari Vörös Csillag Tsz szaktanácsadója vagy Korényi Mihály, a Soroksári Vörös Október Tsz szaktanácsadója.

Vagyis, az 1966-ban ellenőrzés alá vont, majd 1967-től operatív feldolgozás alá vett Gláz Tibor megfigyelése eleinte kémkedés gyanúja miatt indult meg, a későbbi nyomozás azonban különböző „népgazdaság elleni cselekmények”, így vesztegetés, devizaügyletet bonyolítása miatt folytatódott.

Azonban az operatív eljárás során beszerzett adatokon túl más bizonyíték nem lévén, még mindig kérdéses volt, – éppen a fentebb már említett problémák miatt –, hogy milyen indokkal kezdődjön nyílt nyomozás, vagyis hogyan tegyék az *„operatív értékekkel bíró adatokat jogi erejűvé”*.²⁵ Az ügyet értékelő jelentésből kiderül, hogy az operatív szervek igen nagy erőket mozgattak meg a megfigyelés során, amely mégsem bizonyult kellően hatékornak: az ellenőrzést – az ekkor jellemző hatalmi gyanakvásnak „megfelelően” – valamennyi olyan mezőgazdasági üzem vezetőjére és szakemberére kiterjesztették, akikkel a Purina cég üzleti kapcsolatba került. Az operatív technikai munka (lehallgatás, megfigyelés) során nagy mennyiségű adatot rögzítettek, majd értékelték ki, melynek következtében mintegy 5000 oldal állt a rendelkezésre (csak a

már említett „Hannoveri” fedőnevű dosszié 9 kötet), köztük többségében beépített ügynökök által közölt, de sok esetben nem ellenőrzött szóbeli jelentések.²⁶

1972-ben azonban olyan „zavaró körülmények” merültek fel, amelyek végeredményben lehetőséget adtak a vizsgálat megkezdésére. Gláz Tibor öccse, dr. Gláz Ervin orvos nevében társasházi öröklakást építtetett a XII. kerületben, melyhez „kölcsönt” vett fel egy budapesti rokonától, de lényegében a ház költségeit illegális valutabeváltással finanszírozta. Ebben az ügyletben a másik két építtető jelentette fel egymást sikkasztás és üzérkedés gyanúja miatt, s a kihallgatások során merült fel Gláz neve is.²⁷

A másik incidens a tárgyalt ügyben már amúgy is megfigyelés alatt lévő Szilágyi Imre letartóztatása volt, akit más okból kifolyólag vett őrizetbe a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság, de vallomásaiban részletesen beszámolt a Glázzal folytatott megbeszélésekről.²⁸ Szilágyi 1971-ben, mint a Kondorosi Serténytenyésztő és Hizlaló Közös Vállalat (SERKÖV) igazgatója hosszúlejáratú, takarmánytáp-szállítási szerződést kötött a Purina céggel, amely után 18 000 dollár jutalékra kapott ígéretet Gláztól. Ebből 510 dollár került kifizetésre, valamint egy, a KONSUMEX-en keresztül²⁹ 80 000 Ft értékben behozott gépkocsi, amit Szilágyi eladott itthon egy rokonának.³⁰ Mivel az igazgató letartóztatása idején Gláz nem volt Magyarországon, a hazai szervek teljes hírzárlatot rendeltek el, ami mégis kiszivárgott, így az operatív jelentések szerint Gláz el akarta halasztani 1972. augusztusi útját Magyarországra. Az ennek következtében történt harmadik „incidens” így nyilván az operatív szervek konspirációjaként zajlott abból a célból, hogy Gláz aggodalmát eloszlassák, és beutazását követően végre letartóztassák. Ekkor ugyanis az NSZK-ba utazó Györffy Villám Lajost, aki tolmácsként és gazdasági szakemberként dolgozott Gláz mellett, a hegyeshalmi határátkelőnél átkutatták, melynek során mezőgazdasági részadatokat tartalmazó jelentéseket „találtak” nála és leszállították a vonatról. Mivel a határőrök Györffy társát továbbengedték, az megérkezésekor azonnal tájékoztatta Glázt a történetekről. Az útlevélosztály és az operatív osztály ekkor szándékosan „elbogatellizálva” az ügyet, elengedte Györffyt, aki a jelentéseket is visszakapta, elterelve Gláz figyelmét a hazai állambiztonsági szervek gyanakvásáról. Gláz augusztus 2-án az eredeti terv szerint Magyarországra érkezett, ahol még aznap többedmagával le is tartóztatták, hiszen a fent említett három személy vallomása illetve nyilatkozata már elegendő indokot szolgáltatott arra.

A vizsgálat lefolytatása

Elsőként tartóztatták le a már nyilatkozatott tett, majd elengedett tolmácsot, Györffy Villám Lajost, Korényi Mihályt, aki az Állami Gazdaságok Központjának takarmányügyi előadójaként és barátként szorosabb szakmai kapcsolatot épített ki Glázzal, s így tanácsaiért havi 1700 forintot és 150 DM-et kapott, valamint Várady Barnabást, a Nádudvari Vörös Csillag Keverőüzem vezetőjét, aki szintén „szaktanácsadóként” és tolmácsként havi 50 dollárt, összesen 900 dollárt kapott.³¹ Amint később kiderült Várady szerepe elsősorban abban teljesedett ki, hogy az általuk megrendelt és leszállított Purina tápok 3%-os árrésszel tovább adták más termelőszövetkezeteknek, így lényegében a Nádudvari Vörös Csillag Tsz elosztó szervként működött, összességében 1,3 millió forint hasznot hozva a szövetkezetnek.³² Vagyis azokat vették elsőként őrizetbe, akiket Gláz szaktanácsadói vagy egyéb piackutatói munkakörben, illetve tolmácsként alkalmazott, az illetékes magyar hatóságok engedélye nélkül, kimerítve ezzel a jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység büntetét.

Mivel mind közeli kapcsolatban álltak Glázzal, letartóztatásukat követően – elkerülve a lebukás veszélyét – gyorsan őrizetbe kellett venni az országban tartózkodó Gláz Tibort és itthoni jobbkezét, Rajos Gyulát, aki 1971 óta rendszeresen közvetített az „üzletkötések” során. Azonban mivel a szálak elsősorban Gláz és Rajos kezében futottak össze, s a többi

érintett sehoggy sem vagy csak közvetve, hallomásból értesülhetett egyéb ügyletekről és személyekről, a nyomozás kiterjesztését csak szakaszosan tudták végrehajtani. Az operatív adatokat beismerő vallomással próbált bizonyító erejűvé tenni a Vizsgálati Osztály, így következtetve további személyekre is, akiknél – s ez a nagy számban érintett „elvtársakra” is igaz volt – egyelőre még előzetes meghallgatás kellett tartani, felsőbb vezetői engedéllyel. Ilyen volt az elsők között meghallgatott Miklós László, BOV-osztályvezető és Mohácsi Károly, a Szekszárdi Állami Gazdaság vezetője, aki ellen – letartóztatását követően – a Tolna Megyei Rendőrkapitányság indította meg az eljárást, majd átadta a BM Vizsgálati Osztályának. A vizsgálat szerint Mohácsi 3400 DM jutalékra kapott ígéretet a Glázzal kötött szerződés fejében,³³ de terhére rótták továbbá azt is, hogy Csehszlovákiában különböző termelőszövetkezetektől, mint kukoricatermesztési szaktanácsadó, 12 000 cseh koronát kapott,³⁴ valamint Jugoszláviában tartott előadásaiért 2500 dinárt vett fel, amelyek értékében vámkezelés nélkül hozott be árut Magyarországra, ez utóbbi azonban a bírósági ítéletben már nem szerepel. Miklós László 1964 óta volt a BOV mezőgazdasági osztályának a vezetője, s ebbéli minőségében feladata volt a baromfitenyésztéssel foglalkozó gazdaságok takarmánybeszerzésének ellenőrzése, de külföldi céggel ez ügyben nem tárgyalhatott. Miklós a nyomozás szerint közreműködött a Nádudvari Vörös Csillag Tsz-szel megkötött, öt évre szóló hosszúlejárátú szerződés előkészítésében, valamint segítette a Purina tápok országos terjesztését, amiért is 1970-től havonta 350 DM-et – összesen 9000 DM-t – kapott juttatásként Gláztól. Az így kapott valutából – amely az NSZK-ban nyitott külön számlára érkezett – többek között autót vásárolt, amit ajándékként vámkezeltetett.

A nádudvari téesz 1969-ben kezdett tárgyalásokat a Purina céggel, azonban az illetékes külkereskedelmi szervet, az AGRIMPEX Külkereskedelmi Vállalatot kihagyták: korábban ugyanis – felülvizsgálva az üzemek megrendeléseit – a külkereskedelmi cég megállapította, hogy a Purina árai túlzottak, azokat le kell szorítani.³⁵ Gláz és a tsz vezetője, Szabó István, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT) elnöke azonban mindezt figyelmen kívül hagyva kötötte meg a szerződést.³⁶ A hazai jogszabályok szerint így érvénytelennek tekinthető szerződést felülvizsgálták, és hosszas tárgyalások után újat kötöttek, az AGRIMPEX közreműködésével. Szabó önkritikát gyakorolt (ezt a „kis botlást” állambiztonsági szervek és a felső vezetés az elnök „jóhiszeműségével és tájékozatlanságával” magyarázta), a szerződést újra kötötték egy, a magyar fél szempontjából kedvezőbb feltételekkel.³⁷

A Nádudvari Vörös Csillag Tsz-szel kötött hosszúlejárátú szerződés következtében megindult a szervezés – elsősorban a Purina megkeresése eredményeképp – hasonló konstrukciók létrejötte céljából. Gláz a hosszú lejárátú szerződéskötések elősegítése céljából 1971-ben 5 millió dollár hitelt ajánlott fel, és – immár a törvényesség látszatát fenntartva – a Purina cég megbízásából tárgyalásokba kezdett az MNB illetékeseivel és a Gabonaforgalmi Tröszttel, a hazai INTERCOOPERATION Rt. bevonásával, hogy a Purina takarmánytápok terjesztésére a bank hiteleket folyósítson. A szerződés végül nem jött létre, de a közvetítő szerepre felkért Barabás János, az INTERCOOPERATION Rt. Mezőgazdasági Főosztályának akkori vezetője – akinek még a tárgyalások ideje alatt Gláz havi 350 dollárt utalt egy nyugatnémet bankszámlára – végül 1500 dollárt kapott. ³⁸

A nyomozás – elsősorban a már fentebb említett gazdasági és külkereskedelmi összetettségéből adódóan – nehézkesen és lassan haladt, ezért a Vizsgálati Osztály feszített intézkedési tervet adott az ügyre vonatkozóan: a legszűkebb határidők, csak a feltétlenül szükséges tanúk kihallgatása, az alosztályvezető közvetlen irányítása és ellenőrzése. Az egyes vizsgálóknak háromnaponta kellett jelentést tenniük az eredményekről, új bűncselekmény vagy gyanúsított felmerülése esetén azonnal tájékoztatni kellett az alosztályvezetőt és hetente közös megbeszélést tartottak a nyomozás menetére vonatkozóan.³⁹ 1972. szeptember-októberben az ügyben felmerült fontosabb személyekre vagy ténylegesen terheltté nyilvánított, de szabadlábbon

hagyottakra „határfigyelőztetés” elrendelését kérte a BM III/II-7. (KEOKH) Osztálya, melynek megszüntetését csak 1973. január közepén tartotta indokoltnak.⁴⁰

A nyomozás menetéről, az elért eredményekről a Vizsgálati Osztály vezetője, dr. Deák József r. ezredes hetente küldött jelentést a belügyminiszter-helyettesnek, Rácz Pál r. vezérőrnagynak, a III. (Állambiztonsági) Csoportfőnökség akkori vezetőjének.

Az 1972. augusztus 2-án letartóztatott Glázt már augusztus 10-én meglátogatta az amerikai konzul: a vizsgálat során havonta megejtett konzuli beszélőkre a BM KEO (Külföldiek Ellenőrző Osztály) épületében került sor, amelyek során Gláz rendszeresen főként élelmiszert tartalmazó csomagot, cigarettát, könyvet kapott, alkalmanként találkozhatott feleségével, és a fogdászabályzatban biztosított kedvezményekben – levélírás, olvasás, fekvés – is részesült. ⁴¹ A teljes vizsgálati fogság és később a börtönbüntetés ideje alatt, a Purina cég továbbra is utalta Gláz fizetését, amit annak felesége kapott meg, de a cég fizette a felmerülő jogi és egyéb költségeket is (pl. felesége utaztatása a láthatásokra).⁴²

A vizsgálat elhúzódása miatt az őrizetbe vett személyek mellé fogdaügynököket ültettek, akiket az ügyészési eljárás ideje alatt is, egészen a tárgyalásig alkalmaztak. Az operatív szervek a cellákban is lehallgatóberendezéseket helyeztek el, ellenőrizve így az ügynökök munkáját is.⁴³

Szeptember és október folyamán tovább szélesedett a gyanúsítottak köre. A fentebb már említett jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység mellett devizabűntett ügyében is folyt a nyomozás, melyhez a Magyar Nemzeti Bank Jogi Osztályának a segítségét kérték. Az MNB 38 oldalas jelentéséből az derül ki, hogy Gláz, mint devizakülföldi a hazai jogszabályok kijátszása mellett vett illetve épített és rendezett be lakást Budapesten – természetesen más tulajdonos feltüntetésével – amelyhez a forintértéket olyan személyektől szerezte be átváltással, illetve arany- és egyéb értéktárgyak felvásárlásával, akiknek valutára volt szüksége.⁴⁴ Mivel ilyen sok volt, meglehetősen széles lett a devizabűntett miatt eljárás alá vont személyek köre: volt, aki külföldi útjainak fedezésére vett valutát jóval a hivatalos árfolyam alatt, vagy a külföldön tartózkodó családtagjainak anyagi támogatására szánt összeget váltotta be Gláznál.⁴⁵

Gláz Tibor és társai ügyében összesen 25 személlyel foglalkozott a BM III/I. osztálya. A ügyben, a különböző bűncselekmények folytán az alábbi forintösszegek szerepeltek:

1. Vesztegetés: 1 740 040 Ft.
2. Jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység: 149 300 Ft.
3. Deviza bűncselekmény: 869 350 Ft.⁴⁶

Azaz összesen 2 758 690 Ft , továbbá 4 személyautó, valamint két lakás.

Már az operatív szakaszban megkezdődött Dobi Sándor, a Budapesti Húsipari Vállalat egyik igazgatóhelyettesének megfigyelése.⁴⁷ A vizsgálat szerint Dobi 1969-ben, mint az Országos Sertéshizlaló Vállalat (OSV) igazgatója a már 1968-tól folytatott eredményes kísérleteket követően – nagyobb mennyiségű takarmánykoncentrátum rendeléséről kötött szerződést a Purina céget képviselő Glázzal, aki egy magánbeszélgetés során további ajánlatot tett: az OSV által rendelt és vásárolt mennyiség tonnája után a Purina cég 20 cent jutalékot, összesen 3200 dollárt fizet, amelyet Dobi el is fogadott. 1970 őszén az OSV beolvadt az Állatforgalmi és Húsipari Trösztbe, ahol is Dobi – aki zavaros ügyei miatti politikai megfontolásból, de még apja nevére való tekintettel – már „csak” vezérigazgató-helyettes lett, és ebbéli minőségében az 1971. év első felében leadott 9 000–11 000 (más forrás szerint 16 000) tonna rendelés után kapott jutalékot Gláztól. Dobi 1971 végén átkerült a Budapesti Húsipari Vállalathoz, amely ugyan hivatalos kapcsolatban már nem volt a Purina céggel, de a személyes kapcsolat és az esetenkénti anyagi juttatás továbbra is megmaradt Gláz és Dobi között.⁴⁸ A Vizsgálati Osztály 1972. szeptember közepén javasolta Dobi terheltté nyilvánítását és eljárás lefolytatását

szabadlábban hagyása mellett.⁴⁹ A kihallgatására szeptember 25-én került sor a Gyorskocsi utcában, azonban a másnapi idézésre Dobi már nem jelent meg. A korábban már komoly magánéleti problémákkal (is) küzdő Dobi Sándor 1972. szeptember 27-én budai lakásában agyonlőtte magát, ügyében a nyomozást – büntethetőséget kizáró ok folytán – ugyan megszüntették,⁵⁰ de a következő évben tartott bírósági tárgyalásokon bűnösnek nyilvánították.⁵¹ Az iratokból és a Dobi-család közeli jó barátja, Ortutay Gyula visszaemlékezéséből is kiderül, hogy Dobi Sándor rendkívül viharos életet élt: *„Annyi parazsat gyűjtött a fejére, a vállalatának vezető munkatársai fellázadtak ellene: úgy érezték, most már nem védi apja nimbusza. Feljelentések sora ment ellene, részegeskedés, indulatos, lehetetlen viselkedése, nőügyei miatt.”*⁵² Viselkedése a párt számára is egyre inkább vállalhatatlan volt, ezért 1970 őszén nem más, mint Fehér Lajos próbált vele „beszélni”: *„...nyílt színen a titkára jelenlétében lehordotta, mint egy taknyos kölyköt. A végén majd hogy ki nem dobta... elmondta, hogy méltatlan a nevére, és nem érdemli meg, hogy vezérigazgatója legyen egy országos vállalatnak, örüljön, hogy megmaradhat az új szervezetben harmadik helyettes vezérigazgatónak.”*⁵³ Vagyis 1972 végére már nem fűződhetett politikai érdek ahhoz, hogy Dobit kimentsék a vesztegetési botrányból.

A vizsgálat másik halálos áldozata Detre István, az Állami Gazdaságok Kereskedelmi Irodájának (ÁGKER Kft) főosztályvezetője volt, aki a nyomozás szerint szintén segítette a Purina takarmánytápok terjesztését – szorosabb barátságot kialakítva Glázzal – valamint azt, hogy a lucernalisztet szállító gazdaságok előnyös kapcsolatba kerüljenek a Purina céggel. A vizsgálat szerint ezért egy, az NSZK-ban nyitott számlára összesen 4000 DM-et utaltak a részére. Detre ellen az eljárás szabadlábban hagyása mellett zajlott, mert cselekményének súlya nem tette indokolttá az őrizetbe vételét. Az ÁGKER-től bekért vélemény szerint Detre jól végezte munkáját, többször kapott kitüntetést és pénzjutalmat. Első kihallgatására az ügyel kapcsolatban 1972. október 18-án került sor a Gyorskocsi utcában. Itt elmondta, hogy 1967-ben Gláz a Purina nevében ajánlatot tett arra vonatkozóan, hogy évi 10 ezer tonna lucernalisztet vásárolnának, ugyanakkor több hazai állami gazdaságnak adnának el tápanyag-koncentrátumot. Ez utóbbit az AGRIMPEX elutasította, míg 1972 elejéig a Purina összesen 10 ezer tonna lucernalisztet vásárolt, melyekben közvetve Detre is segítette a forgalom zökkenőmentes lebonyolítását, a határidők betartását. 1969-ben a Purina meghívása alapján Detre hivatalos tanulmányutat szervezett a szállító gazdaságok számára az NSZK-ba, melyre ő maga ugyan nem tudott elmenni, a lebonyolításért azonban Gláz 4000 DM-t utalt „honoráriumként” Detre bécsi ismerősének számlájára.⁵⁴

A vallomástételét követően, 1972. október 28-án *„öngyilkosságra utaló körülmények között”* a Budapest–Szentendre útvonalon közlekedő „HÉV elé került” és életét vesztette.⁵⁵ Az ezt megelőzően, október 18-án megtartott házkutatás során lefoglalt iratok és tárgyak visszaadásáról határozatot hozott a Vizsgálati Osztály, azonban október 30-i határozatában arról is rendelkezett, hogy az összességében 45 000 Ft értékben lefoglalt különböző takarékbetétkönyveket zár alá veszi, az alábbi indoklással: *„A nyomozás során alapos gyanú merült fel arra, hogy Detre István gazdasági vesztegetés vétségét is elkövette. Erre figyelemmel mellékbüntetésként egyenérték megtérítésnek van helye.”*⁵⁶ A nyomozás megszüntetéséről szóló határozat szerint Detre cselekménye alkalmas volt „devizagazdálkodást sértő büntett”, valamint „gazdasági vesztegetés vétsége” megállapítására.⁵⁷ Így a végrehajtást kérő Magyar Állam és Detre István adós ellen vagyonekbezárás biztosítása címen fennálló 45 000 Ft és járulécai ügyében 1972. november 10-én járt el a Budapesti Bíróság Végrehajtó Irodája. Azonban a Bíróság – mellőzve az ügyészi indítványt – felülbírált a döntést, mert megállapítása szerint egyenérték megfizetése csak *„élő személy aktív tevékenységével teljesíthető”*.⁵⁸

Dobi által hátrahagyott búcsúlevélből és Detre feleségének vallomásából kiderül, hogy mindketten – beismerve hibájukat – a lelkiismeretükkel küzdöttek, az ügy nyilvánosságra hozatala után kerülve kollégáikat és barátaikat. A nyomozati anyagban olvashatunk arról,

hogy más is foglalkozott az öngyilkosság gondolatával, de végül „meglelte” a feloldozást abban, hogy mindenben segítette a nyomozást, és részletes beismerő vallomást tett.

A Vizsgálati Osztály vezetője 1972. október 30-án tett javaslatot az nyomozás befejezésére és terjesztette fel azt jóváhagyásra Rác Pál belügyminiszter-helyettesnek, valamint Karasz Lajosnak, a III. főcsoportfőnök-helyettesének, összesen 28 személy – köztük az öngyilkosságot elkövetett Dobi Sándorral és Detre István – ügyében.⁵⁹ Vesztegetés, jogtalan külkereskedelmi tevékenység és devizabűntett miatt – több esetben halmozottan – vádemelési javaslattal 20 személyt tartottak indokoltnak bíróság elé állítani, hat fő ellen pedig az eljárás megszüntetését kezdeményezték.⁶⁰ Az Osztály ezt követően 1972. november 22-én adta át a vizsgálat anyagát az Ügyészségnek vádemelésre, a terheltek előzetes letartóztatásának meghagyása mellett.

A nyomozásról készült összefoglaló jelentés szerint: „Az ügy vizsgálatát – az operatív osztállyal szorosan együttműködve – részletes, valamennyi eljárás alá vont személyt felölelő vizsgálati terv alapján hajtottuk végre. Az egész eljárásra a jogpolitikai elvek maradéktalan betartása volt a jellemző [...] A vizsgálat befejezésekor is igyekeztünk megfelelően differenciálni. Az eljárás alá vont 29 személy⁶¹ közül csak 20 személy ügyét adtuk át vádemelési javaslattal a Legfőbb Ügyészségnek [...] A feldolgozó munka és a vizsgálat során jelentős tapasztalatokra tettünk szert, melyeket az ilyen és ehhez hasonló ügyekben hasznosítani tudunk.”⁶²

A Pesti Központi Kerületi Bíróság dr. Hardicsay Tibor tanácsa 1973. március 5. és május 3. között tárgyalta Gláz Tibor és társai ügyét, ítélet június 5-én született. Az elsőfokú bíróság a 20 vádlottból Gláz Ervin kivételével mindenkit bűnösnek talált: főbüntetésként nyolc személy letöltendő börtönbüntetést kapott (3 év–10 hónap), kettőt próbaidőre felfüggesztettek, a többieket pedig pénzbüntetés megfizetésére ítélték, kivéve Detre Istvánt és Dobi Sándort. Minden elítélt és védője fellebbezett az ítélet ellen. Másodfokon a Fővárosi Bíróság 1973. november 29-én hozott jogerős ítéletet az ügyben, amely lényegében az elsőfokú bíróság által kiszabott büntetéseket hagyta jóvá.

Ami kimaradt a vizsgálatból

A Purina tápok az 1966-ban meginduló kísérleteket követően rekordgyorsasággal terjedtek el az állami gazdaságokban, mindemellett azonban az 1966/70-es térvirdőszak egyik fő iránya a takarmányfélék (gabonák) hazai előállításának fokozása lett. A takarmány-önellátás a hetvenes évek első éveiben meg is valósult. A gabonatermelés a termelési rendszerek megjelenése és további beruházások nyomán a hetvenes években gyors ütemben bővült.

1972-ben a hazai kutatási eredményeknek köszönhetően bekövetkezett az a gazdasági változás, amely már nem indokolta a Purina céggel meglévő szoros gazdasági kapcsolatot, így a függőség is lazulhatott. Ennek alapvető oka volt a mezőgazdasági üzemek igényeinek hazai kielégítése: megjelent a piacon a csirkék nevelésére a MABRO táp és koncentrátum, vagy az Univerz-1 elnevezésű marhatáp, de ebben az évben kerültek forgalomba a Phylaxia Oltóanyag és Tápszertermelő Vállalat termékei, melyek – a Gabona Tröszt vállalataival együtt – a Purina céghez hasonló minőségben és mennyiségben tudtak tápszereket és takarmánykiegészítőket biztosítani a hazai gazdaságok részére. A napilapok beszámolója szerint 1972-ben 110 termelőgazdasággal kötöttek szerződést közel 40 millió forintértékben.⁶³ 1973-tól pedig egyre több fajta, intenzív hizlalást elősegítő takarmány alkalmazásáról számolnak be a napilapok: a Székesfehérvári Gabona Vállalat EXPRESS hízó tápja, a Kaposvári Cukorgyár terméke, az UREBETIN, a Bajai Állami Gazdaság Adduktos koncentrátuma.⁶⁴ Befolyásolta a takarmányimportot az a tényező is, hogy 1972-ben jelentősen megemelkedett a fehérjetakarmányok világpiaci ára, s ezzel az import koncentrátumoké is, ellenben az

ekkorra már a külföldi minőséghez hasonló hazai takarmányokhoz jelentős állami támogatással juthattak hozzá a mezőgazdasági üzemek. Ezért (többek között) a Purina cégtől az 1972. évihez képest 1973-ban már csak harmadannyi mennyiségű takarmánykészítményt rendeltek a hazai trösztök. (Ez utóbbit természetesen befolyásolta a Gláz ellen lefolytatott büntetőeljárás kimenetelét is.)

A „Hannoveri” fedőnevű ügyben keletkezett operatív bizonyítékok egyike egy 1969-es zürichi névtelen levél, melyben egy, a hazai állambiztonsági szervekhez közel álló személy hívta fel egyik barátjának figyelmét arra, hogy Bukarestben élő sógora ne kerüljön semmilyen kapcsoltba Glázzal. Ezt többek között azzal indokolta, – és jelen esetben ez, eltekintve a levél hitelességének a vizsgálatától és a forráskritikától, az ügy egészének egyik „emberi” magyarázataként tekinthető – hogy azok a személyek, akik kapcsolatba kerülnek Glázzal, *„ki vannak téve pszichológiai megoldozásnak, olyan formában, hogy a nyugati és keleti országok gazdasági rendszereit összehasonlítták, olyan formában, hogy amellet a szocialista országok tényleges vívmányai eltörpülnek. Ez után már egyes, labilis embereknél a jutalék, más nagyon fontos személyek esetében a jutalék ajándék formájában történő elfogadása már csak egy lépés.”*⁶⁵

Természetesen a vizsgálat is igyekezett feltárni a bűncselekmény elkövetésének mértékét, melyet alapvetően a „fellazító politika” hatásának tudtak be. A „túlzott anyagiasság”, a „kispolgári csökevényként jelentkező önzés”, „az egyéni érdekeknek a társadalmi érdekek elé helyezése” mellett a „nyugatimádat” jelent meg fő érvként, bár be kellett ismerni, hogy a megvesztegetett személyek valamennyien a hazai gazdaság vezető beosztású egyénei, akik többen párttagok is,⁶⁶ míg a „devizabűntettek elkövetői” kis részben értelmiségiek, nagyobb részt viszont kisiparosok, nyugdíjasok, gebinesek voltak. Gláz a hazai országos gazdasági vállalatoknál, de adott esetben a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumban meglévő személyes kapcsolatainak is köszönhetően – valamint a külföldi kereskedők és a hazai külkereskedelmi tevékenységet folytatható cégek rendezetlen jogállása és kapcsolata miatt – korlátlanul utazhatott és tárgyalhatott, szerződést köthetett állami gazdaságokkal, téeszekkel az illetékes külkereskedelmi szervek megkerülésével. A vele való tárgyalásoktól nem zárkóztak el, hiszen köztudott volt, hogy befolyásos gazdasági vezetők bizalmát élvezte.

A hivatalos, a belügyminiszter helyettesének elküldött 1972. október 30-i jelentésen túl a Vizsgálati Osztály vezetője egy tájékoztató jellegű jelentést is írt november 2-án, amelyet megküldött a III. Főcsoportfőnökség többi helyettesének, így Rajnai Sándor és Kucsera László r. vezérőrnagyoknak, valamint Harangozó Szilveszter r. ezredesnek is. Ebben történik említés arról a problémáról, amely már az operatív szakaszban, a nyílt nyomozás megkezdése előtt felmerült, a vizsgálat azonban nem tette az eljárás részévé. Ugyanis többen adtak terhelő vallomást – köztük búcsúlevelében Dobi Sándor is – vezető beosztású politikusokra, gazdasági szakemberekre vonatkozóan, akik Glázzal *„a szükséges üzleti tárgyalásokon túlmenő kapcsolatokat építettek ki”*, megajándékozva, vendégül látva egymást. A jelentés szerint *„az ajándékozott tárgyak értékükben nem nagyok, olykor a szokásos ajándékozás és a kölcsönös vendéglátás körébe tartozhatnak, mégis azt a látszatot keltették, hogy dr. Gláz Tibor »mindenkit« lekötölemez magának.”* Így került a jelentésbe dr. Lénárt Lajos a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium miniszterhelyettese,⁶⁷ később 1975 és 1985 között a Gabona Tröszt vezérigazgatója, Láng György, a Baromfiipari Országos Vállalat vezérigazgatója, dr. Banke Antal, az Állatforgalmi és Húsipari Tröszt vezérigazgatója,⁶⁸ Bajor Ferenc, az Iparszerű Sertésenyésztő és Hízoló Közös Vállalkozás igazgatója, Kelemen György, a Monori Állami Gazdaság igazgatója, valamint Máté János, az Országos Takarmányellenőrző Felügyelőség igazgatója. Többek között ez utóbbi esetben a belügyminiszter Dimény Imre Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Miniszter állásfoglalását kérte, mert a nyomozás szerint a Felügyelőség több esetben elmulasztotta a Purina takarmánytápok törvényszerűen előírt ellenőrzését.⁶⁹ A jelentés szerint velük kapcsolatban a Belügyminisztérium kezdeményezte az MSZMP KEB-nél és Dimény Imre Mezőgazdasági

és Élelmezésügyi Miniszternél a szükséges intézkedések megtételét, mire később Dimény közölte, hogy „nevezetteket személyesen szóbeli figyelmeztetésben részesítette”.⁷⁰

Az itt felsorolt érintettek is indokolták azt a hírzárlatot, amelynek következtében csak 1973. február elején került nyilvánosságra az ügy, mind a hazai, mind pedig az amerikai sajtóban.⁷¹ Bár, mint ahogy említettem, az amerikai fél mind külügyminiszteri, mind kereskedelmi miniszteri, mind pedig konzuli szinten állandó tárgyalásban volt a hazai illetékes szervekkel, egyrészt Gláz amerikai állampolgársága, másrészt viszont az ügy kényessége miatt, amely veszélyeztethette az amerikai–magyar gazdasági kapcsolatokat.⁷²

Az állandó konzuli látogatások – valamint az élelmiszer-csomagok és cigaretták küldése – a jogerős bírósági ítéletet követően is folytatódtak, egészen Gláz szabadulásáig.

Glázt végül „jó magaviselete” és az intenzív tárgyalásoknak köszönhetően 1974 végén kiengedték a börtönből, és visszatért az Egyesült Államokba. A Purina cég szinte azonnal, 1975. január 10-én megszüntette a munkaviszonyát, 42 500 dolláros végkielégítéssel.

A Gláz és társai ügyéről készült, annak hátterét megvilágítani hivatott feljegyzés lezárása egyértelmű értékelést ad az egész vizsgálatról, melynek során bizonyítékként az operatív szakaszban beszerzett lehallgatások, ügynökjelentések és a vizsgálati szakaszban felvett beismert vallomások és fogdahálózati jelentések szerepeltek: *„A feljegyzésben foglaltak tényeken alapulnak, mivel azonban a személyekre vonatkozóan nyomozást nem folytattunk, az az összefüggéseket nem tárhatja fel teljességében. Ennek ellenére alkalmas olyan következtetések levonására, amelyek nem csak a Mezőgazdasági- és Élelmezésügyi Minisztérium, hanem más tárcák területein és hasznosíthatóak hasonló jelenségek megelőzésére.”*⁷³

¹ A kormány döntése alapján 1962-ben összevonták a malomipari és a terményforgalmi ágazatot, és létrejött a Malomipari és Terményforgalmi Tröszt, azaz a Gabona Tröszt.

² Mohácsi, 1996.

³ Uo.

⁴ 1970-től lépett életbe a szabad takarmányforgalmazás rendje is: a gazdaságok belátásuk szerint adhatták, vehették a kukoricát, az árpát, a zabot, erősítve a megfelelő pénzügyi alappal rendelkező nagyobb gazdaságok önálló takarmánytáp-gyártási törekvéseit. 1/1970. sz. Mém rendelet a kötött takarmánygazdálkodás feloldásáról, 1970. január 13.

⁵ ÁBTL 3.1.9. O-15453/7. 28. Jelentés, 1970. szeptember 22.

⁶ Varga, 2014.

⁷ Bíró, 1970: 286–296.

⁸ Valuch, 2005: 135.

⁹ MNL OL M-KS-288. f. 21/1972/12. ö. e. A pártfegyelem és a pártfegyelmi munka főbb tapasztalatai a X. kongresszus óta eltelt időszakban. Idézi Varga, 2013. 514.

¹⁰ Varga 2013: 507.

¹¹ Péteri, 2004: 327. A Péteri György által elemzett, 1972 és 1973 között zajló ún. MEGÉV-ügy (Mezőgazdasági Gép- és Alkatrész-kereskedelmi Vállalat) szintén a korszak egyik korrupciós botránya volt, azonban – ahogy majd látjuk – a Purina-ügyével ellentétben a politikai vezetés nyilvánosan beavatkozott, sőt, az ügy elrendezésében komolyan összecsapott az a két hatalmi érdek, amely a konzervatív baloldalt illetve a reformkommunista csoportosulásokat képviselte. Ez a konfliktus vett október közepére olyan fordulatot, amelybe Biszku Béla Kádár Jánost is bevonta döntőbíróként, arra hivatkozva, hogy a reformkommunista vezetők, hatalmi pozícióikat kihasználva, a törvényes-legitim eljárás szabályait felrúgva – tehát botrányos módon – próbálták a MEGÉV ügyét a szőnyeg alá seprni. Ezt követően már Kádár a Politikai Bizottsághoz írott jelentésében hangoztatta, „a MEGÉV-ügy a pártmunkában és az állami munkában mindennapos ügyek közül döntően azért emelkedett ki, és növekedett hatalmas tengeri kígyóvá, mert egyes vezető elvtársak nézeteltéréseiket nem a jól szabályozott, pártszerű úton, ha nem funkciójukban rejlő hatalmi befolyásukat felhasználva, egyoldalúan akarták »rendezni«.” MNL OL M-KS-288. f. 5/623/1. ö. e. 7–8 p. Jelentés a Politikai

Bizottságnak a „MEGÉV-ügy”-ről, 1973. november 8. Idézi, Péteri, 2004: 328. Ahogy Péteri végül megfogalmazza, az ügy jelentősége abban rejlett, hogy a konstruált botrány segítségével a hazai konzervatív baloldal a reformkommunista vezetők „feláldozására”, elítélésére „kényszerült”, elősegítve ezzel 1973-as (újabb) átmeneti győzelmüket. Péteri, 2004: 318–336.

¹² Köszönöm Varga Tibornak, hogy felhívta figyelmemet az ügyre.

¹³ Az 1967. évi 8. tvr. alapján 1967. április 13-i hatállyal Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium (MÉM).

¹⁴ *Dunántúli Napló*, XXIV. évf. 235. szám. Olcsóbb hús a drága tápból, 1967. október 5., *Dunántúli Napló*, XXV. évf. 47. sz. 9. Expressz hírlap, 1968. február 25. A jelentések szerint a Purina cég Magyarországon keresztül kívánt bejutni a környező szocialista országok piacára, és itt lerakatot létesítve ellátni az igényeket.

¹⁵ ÁBTL 3.1.5. O-15453/1. 13. Javaslat, 1967. március 3. Ezzel nagyjából egy időben, az addig összegyűjtött anyagok alapján merült fel Gláz beszerzésének gondolata, melyre a magyar katonai hírszerzés, az MNVK-2. Csoportfőnöksége kísérletet is tett, sikertelenül, a jelentés szerint helytelen operatív intézkedések miatt. ÁBTL 3.1.5. O-15453/182–183. Összefoglaló jelentés, 1968. december 28.

¹⁶ 1969-ben született határozat arról, hogy a „Hannoveri” előzetes személyi dossziét lezárják és helyette ugyanezzel a fedőnévvel tájékoztató-dossziét nyitnak, ami a „kapitalista” országokban élő, operatív szempontból fontos személyekre vonatkozó hálózati, sajtó és egyéb adatok összegyűjtésére szolgáló dosszié volt. ÁBTL 3.1.5. O-15453/1. 15. Határozat, 1969. szeptember 30. 1972. februárban – lezárva a tájékoztató-dossziét – határozat született Gláz ügynöki operatív feldolgozás alá vételéről és személyi-dossziét nyitottak, majd augusztus 2-a, vagyis a nyílt nyomozás megindulása után csoport-dossziévé minősítették az ügyet. ÁBTL 3.1.5. O-15453/1. 18. Határozat, 1972. november 24. Történt ez azt követően – majd ahogy később látni fogjuk – hogy a Vizsgálati Osztály, lezárva a nyomozást, az Ügyészségnek vádemelésre átadta az ügyet, a terheltek előzetes letartóztatásának meghagyása mellett.

¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 111. Feljegyzés dr. Gláz Tibor ügyében, 1972. augusztus 7.

¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 8. BM Vizsgálati Osztály jelentése, 1972. április 24.

¹⁹ Az operatív eljárás során igyekeztek továbbá minél több terhelő adatot gyűjteni arra vonatkozóan, hogy a mezőgazdasági üzemekben tapasztalt elhullások az alkalmazott Purina tápoknak köszönhetőek. Ezzel egy újabb vádat, a szándékos károkozást gondolták bizonyítani, azonban a vizsgálatok során kiderült, hogy az elhullások többségét az előírt technológiai utasítások be nem tartása, valamint a tápok, koncentrátumok szakszerűtlen tárolása idézte elő. ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 241. Értékelő jelentés dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1973. június 27.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13.23. BM Vizsgálati Osztály jelentése, 1972. április 24.

²¹ ÁBTL 3.1.5. O-15453/9. 172–173. Jelentés, 1973. február 27.

²² Ezt Gláz Budapesten fenntartott lakásának készülékére vezették be, arra az időre, amíg Magyarországon tartózkodott.

²³ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 79. BM Vizsgálati Osztály jelentése, 1972. május 5.

²⁴ Valuch, 2005: 135.

²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 238. Értékelő jelentés dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1973. június 27.

²⁶ Uo. 241–242.

²⁷ Uo. 238–239.

²⁸ A Szilágyi elleni vizsgálatot 1972 szeptemberében zárta le a Békés Megyei Rendőrfőkapitányság Bűnügyi Vizsgálati Osztálya és egyesítették Gláz és társai ügyével.

²⁹ Akik külföldön dolgoztak vagy rokonuk élt kint, a Konsumex Külkereskedelmi Vállalaton keresztül dollárért, egy összegben befizetve igényelhettek autót. A tulajdonos soron kívül jutott kocsihoz, és nyugati, az átlag számára nem hozzáférhető típusra is szert tehetett. A nyugati ismerősöknek – jelen esetben „üzlettársnak” – a Konsumexnél kellett kifizetniük az árat, az itthoniak pedig a Merkurnál vették át a kocsit.

³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 207. Feljegyzés, 1972. október 30.

³¹ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 209. Feljegyzés, 1972. október 30. Várady beismerte továbbá, hogy 47 000 Ft értékben valutát vett Gláztól, amiért az „ajándékképpen” egy autót küldött neki.

³² ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 343. A Fővárosi Bíróság ítélete, 1973. november 29.

³³ A vizsgálat szerint Mohácsi is úgy kötött szerződést a Purinával dúsított tejpor és malac készíték szállítására, hogy kihagyták belőle az AGRIMPEX-et. ÁBTL 3.1.5. O-15453/9. 602. Feljegyzés dr. Gláz Tibor és társai ügy háttéréről, 1973. december 21.

³⁴ A vizsgálat befejezéséről szóló jelentés 5000 cseh koronát említ. ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 270.

³⁵ A Purina céggel kötött mindenféle szerződésben az AGRIMPEX volt hivatott eljárni, így 1970-ben felszólítást küldtek az állami gazdaságoknak és termelőszövetkezeteknek, hogy külföldi céggel közvetlenül ne tárgyaljanak. ÁBTL 3.1.5. O-15453/7. 19–20. Értékelő jelentés. 1970. szeptember 11.

³⁶ Szabó István 1952-től állt a Nádudvari Vörös Csillag Termelőszövetkezet élén, 1958-ban Kossuth-díjat kapott. 1967 és 1989 között volt a TOT elnöke. 1966-1975-ig az Elnöki tanács tagja, 1966-tól az MSZMP KB, 1985-től az a PB tagja volt.

³⁷ ÁBTL 3.1.5. O-15453/1. 244–245. Tájékoztató jelentés, 1969. december 19.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 234. Értékelő jelentés dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1973. június 27.

³⁹ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 153. Intézkedési terv, 1972. szeptember 20.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. O-15453/9. 47–48. Határfigyelőztetés visszavonása, 1973. január 17.

⁴¹ A fogdahálózati jelentésekben rendszeresen felmerül Váncsa Jenő, az Agárdi Állami Gazdaság igazgatójának a neve – 1972. augusztus 1-jétől mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszterhelyettes, 1980. június 27. és 1989. május 10. között a Lázár- és a Grósz-kormány mezőgazdasági és élelmiszerügyi minisztere –, mint aki Gláz és Rajos szerint felelős azért, hogy büntetőeljárás alá vonták őket Magyarországon. Elmondásuk szerint Váncsa elsőként kötött szerződést a Purina céggel keverőüzem felállítására, azonban – személyes ellentétek miatt – 1971-ben átpártolt a Bábolnai Állami Gazdasággal is szerződéses kapcsolatban álló nyugatnémet Lohmann céghez. ÁBTL 3.1.5. O. 15453/9. 209–210. Jelentés, 1973. március 25., Uo. 429–430. Jelentés, 1973. június 12.

⁴² Tibor Glaz vs. Ralston Purina Company, 24 Mass. App. Ct. 38. <http://masscases.com/cases/app/24/24massappct386.html>. 1987.

⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-15453/9. 211. Jelentés, 1973. március 25.

⁴⁴ A jelentések szerint Gláz a megvásárolt öröklakást – amely titkárának felesége nevében volt – az IBUSZ-on keresztül bérbe adta a Purina cégnek, amiért is havonta 3 400 Ft-t kapott. ÁBTL 3.1.9. O-15453/9. 71. Feljegyzés Gláz és társai bűnügyben, 1973. február 6. Többek között az ebben a lakásban elhelyezett lehallgatókon keresztül – mely 1971 áprilisától Gláz letartóztatásáig „zavartalanul működött” – derítették fel a hazai állambiztonsági szervek Gláz kapcsolatait.

⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-159602/2. 177–2014. Az MNB Jogi Osztályának jelentése, 1972. október 27.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 193. Jelentés dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1972. október 20.

⁴⁷ Dobi Sándor, aki 1948 óta volt tagja a kommunista pártnak, az Országos Sertéshizláló Vállalat igazgatójaként 1966-ban kapta meg a Szocialista Munka Érdemrend arany fokozatát. *Népszabadság*, 1966. április 3. 5. Kötüntetések hazánk felszabadulásának 21. évfordulójára.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.9. V-159602/8. 109–110. Dobi Sándor kihallgatási jegyzőkönyve, 1972. szeptember 25.

⁴⁹ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 129–130. Jelentés Dobi Sándor ügyében, 1972. szeptember 14. A javaslatot a III. Főcsoportfőnökség I. helyettesének (egyben a III/II. csoportfőnöknek), Karasz Lajos r. vezérőrnagynak kellett jóváhagynia.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.9. V-159602/8. 144. Határozat, 1972. október 24. A határozat későbbi dátuma azzal magyarázható, hogy Dobi halála után is folytattak házkutatásokat a hátrahagyott ingatlanjaiban.

⁵¹ Dobi Sándor öngyilkosságával kapcsolatban a levéltári iratokon kívül kevés információval rendelkezünk, a sajtó mélyen hallgatott róla, a pártiratokban eddigi kutatásaim alapján nem találtam még erre vonatkozó dokumentumot. Ortutay Gyula naplójában, 1972. november 7-i bejegyzéssel írt nagyon szűkszavúan erről: „*Hát tudom én az igazat Dobi Sándor öngyilkosságáról, aki Sándor József (Kádár titkárságának a vezetője, kedvelem) szerint mocskos magánügyei mellett azért lett öngyilkos, mert részes volt egy nagy sertés- etc. tápszerpanamában. Egy nyugati világcégtől tonnánként 20 dollárcent jutalékot kapott. S ebben vagy hasonló panamában buktak le vagy még húszan, köztük Mohácsi Károly, a »nehéz ember«, akit 1956-os politikai ágálásának következményei alól én mostam ki... Micsoda ország, milyen pazarlás, milyen emberi gyöngöseség, s a vezetőkben is az előrelátás hiánya.*” Ortutay, 2010: 322.

⁵² Uo. 182.

⁵³ Uo. 182.

⁵⁴ ÁBTL 3.1.9. V-159602/8. 175–176. Detre István kihallgatási jegyzőkönyve, 1972. október 18.

⁵⁵ Detre István feleségét 1972. október 31-én hallgatták ki férjével kapcsolatban, ahol is elmondta, hogy korábban semmilyen öngyilkossági szándékra utaló jelet nem fedezett fel férjében. A Szentendre közelében halálos balesetet szenvedő Detre kocsját Óbudán találták meg, kesztyűtartóban a pénztárcájával és irataival. ÁBTL 3.1.9. V-159602/8. 198–199. Detre Istvánné kihallgatási jegyzőkönyve, 1972. október 31.

⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-159602/8. 159–160. Határozat zár alá vétel elrendeléséről, 1972. október 30.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.9. V-159602/8. 252. Határozat, 1972. november 3.

⁵⁸ ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 321. A Pesti Központi Kerületi Bíróság ítélete, 1973. június 5.

⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 202., 203. Deák József felterjesztése, 1972. október 30.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 221–237. Javaslat dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1972. október 30. Mind a jelentés, mind pedig a későbbi vádirat büntettként értékelte azt, hogy Gláz magyarországi útjai és a tárgyalások folyamán mind a hazai mezőgazdaságra, mind pedig az állattenyésztésre vonatkozó „fontos” információkra tett szert, melyek – az iratok szerint – szolgálati titkot képeztek. Azonban sem első fokon, sem pedig másodfokon nem tartotta ezt igazoltnak a bíróság.

⁶¹ Valószínűleg elírás lehetett, a nyomozati anyag szerint 28 személyt vontak eljárás alá.

⁶² ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 246–247. Értékelő jelentés dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1973. június 27.

⁶³ *Békés Megyei Népszás*, 27. évf. 196. sz. A Phylaxia-gyártmányok és mezőgazdasági termékek forgalmazása, 1972. augusztus 20. A kormány 1971-ben döntött a vállalat fejlesztéséről, melynek egyik oka volt a megfelelő mennyiségű oltóanyag biztosítása járvány esetére, a másik pedig hogy megteremtsék a takarmánykiegészítő anyagok és az állati tápszerek korszerű termelésének a feltételeit.

⁶⁴ *Dunántúli Napló*, XXX. évf. 261. sz. 3. Indul a Dália program, 1973. október 2.

⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 280–284. Német nyelvű levél fordítása, 1969. május 15.

⁶⁶ „Jelentős funkcióban lévő gazdasági vezetők dr. Gláz Tibort – mint a Ralston Purina cég befolyásos vezetőjét – kiemelkedő személynek is beillő vendéglátásban részesítették, aki viszont a Purina cég számlájára értékes ajándékokkal, külföldi meghívásokkal viszonozta az előzőeken, figyelmes vendéglátást. Ilyen körülmények között könnyen meg tudta nyerni magának mindazokat a személyeket, akikre céljai érdekében szüksége volt.” ÁBTL 3.1.9. V-159602/15. 229. Értékelő jelentés dr. Gláz Tibor és társai ügyében, 1973. június 27.

⁶⁷ Csak az operatív anyagokból derül ki, hogy Lénárth 1970. évi miniszterhelyettesi kinevezése előtt, 1967-től mint az Élelmezésügyi Minisztérium Felvásárlási Főosztályának a vezetője, 1967-től több esetben segített Gláznak az üzletkötésekben, amiért is Rekord gépkocsit és két vadászpuskát kapott ajándékba. Személyére ezért TÜK, azaz Titkos ügykezelési dossziét nyitottak.

⁶⁸ Egy 1970-ben készült összefoglaló jelentés utalt arra, hogy 1967-től Gláz több szerződést kötött többek között a Láng György vezette Baromfiipari Országos Vállalattal, a Banke vezette Állatforgalmi és Húsipari Trösztel, megkerülve az eljárni hivatott AGRIMPEX külkereskedelmi vállalatot. ÁBTL 3.1.5. O-15453/294. Összefoglaló jelentés, 1970. március 13.

⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V-159602/13. 271. Benkei András belügyminiszter levele Dimény Imrének, 1972. november 17.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.5. O-15453/9. 615. Feljegyzés dr. Gláz Tibor és társai ügy háttéréről, 1973. december 21.

⁷¹ A Gláz és társai elleni vádemelésről elsőként a *Hétféi Hírek* számolt be, melyet a *New York Times* vett át 1973. február 8-án megjelent számában. Az ügyről – az eddigi források alapján – egyedülként a *Tolna Megyei Népszás* számolt be 1973. március 6-án megjelent cikkében, „Devizaper tárgyalása kezdődött Budapesten” címmel. *Tolna Megyei Népszás*, (XXIII. évf. 54. sz. 10.)

⁷² Egy 1973. májusi beszélgetés során a Budapesti Amerikai Nagykövetség alkonzulja, John Nolton továbbá arról tájékoztatta Glázt, hogy „pere nem a legjobb hatással lesz az egyébként jól fejlődő keleti-nyugati kapcsolatokra. A nyugati üzletemberek félnek attól, hogy a náluk megszokott és természetesnek tűnő üzleti módszerek alkalmazásával olyasmibe keveredhetnek, ami a szocialista országokban nem megengedett cselekmény.” ÁBTL 3.1.5. O-15453/9. 9. 350. Feljegyzés, 1973. május 17.

⁷³ ÁBTL 3.1.5. O-15453/9. 618. Feljegyzés dr. Gláz Tibor és társai ügy háttéréről, 1973. december 21.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.5.	O-dossziék
	O-15453/1-9. „Hannoveri” fn. ügy
3.1.9.	V-dossziék
	V-159602/1-15. Gláz Tibor és társai ügye

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

288. f.	MSZMP Központi Szervei
21. cs.	Párt- és Tömegszervezetek Osztálya (Pártpolitikai Osztály) (1957–1989)

Sajtó

Békés Megyei Népiújság, 1972

Békés Megyei Népiújság, 27. évf. 196. sz. augusztus 20.

Dunántúli Napló, 1967

Dunántúli Napló, XXIV. évf. 235. sz. október 5.

Dunántúli Napló, 1968

Dunántúli Napló, XXV. évf. 47. sz. február 25.

Dunántúli Napló, 1973

Dunántúli Napló, XXX. évf. 261. sz. október 2.

Népszabadság, 1966

Népszabadság, április 3.

Tolna Megyei Népiújság, 1973

Tolna Megyei Népiújság, XXIII. évf. 54. sz. március 6.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Mohácsi, 1996

Mohácsi Kálmán: A gabonaágazat versenyképességét befolyásoló tényezők. A „Versenyben a világgal”. A magyar gazdaság versenyképességének mikrogazdasági tényezői c. kutatási program Műhelytanulmány sorozata. 1996. http://edok.lib.uni-corvinus.hu/227/1/MT_6_Moh%C3%A1csi.pdf

Glaz, 1987

Tibor Glaz vs. Ralston Purina Company, 24 Mass. App. Ct. 38. <http://masscases.com/cases/app/24/24massappct386.html>.

Varga, 2014

Varga Zsuzsanna: *Modelltranszferek Keletről és Nyugatról: mezőgazdasági termelőségvetkezetek Magyarországon (1949–1989)*. Akadémiai doktori értekezés. http://real-d.mtak.hu/743/1/dc_795_13_tezisek.pdf.

Hivatkozott irodalom

Bíró, 1970

Bíró József: A külkereskedelmi monopólium érvényesítése az új gazdasági mechanizmusban. *Közgazdasági Szemle*, 3. sz., március. 286–296.

Ortutay, 2010

Ortutay Gyula: *Napló III. (1967–1977)*. Budapest, Alexandra.

Péteri, 2004

Péteri György: Pirruszi győzelem. A MEGÉV-ügy és a politikai stílus változása a hosszú hatvanas években. In *„Hatvanas évek” Magyarországon*. Szerkesztette: Rainer M. János. Budapest, 1956-os Intézet, 318–336.

Valuch, 2005

Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest, Osiris.

Varga, 2013

Varga Zsuzsanna: Bűnözők vagy bűnbakok? In *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a Magyar és egyetemes történelemben*. Szerkesztette: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József. Pécs-Budapest, Kronosz Kiadó, 507–523.